

פרשת נשא

ברכת הכהנים - מודל הצרכים של בני העם היהודי¹

מאמר זה מחבר בין עולם התורה ותיאוריות פסיכולוגיות, ובודק את דרך ההתייחסות לצורכי האדם, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בברכת הכהנים מחד גיסא, ובתיאורית הצרכים של א' מאסלו מאידך גיסא. לאחר שמקורה של ברכת הכהנים הוא אלוקי, יש לראות את הברכה כהתיחסות אלוקית לצורכי האדם, ולסדר הנכון למילוי צרכים אלה.

הפסיכולוג היהודי האמריקאי אברהם מאסלו (1908 - 1970) פיתח בשנות הארבעים של המאה העשרים את התיאוריה הקרויה על שמו: מדרג הצרכים של מאסלו. הרעיון המרכזי של תיאוריה זו הוא, שיש מדרג אוניברסלי בדרך שבה כל אדם מתייחסים לצורciים ופועלים להשגתם. אפשר להתייחס לצורciי האדם כפירמידה בת חמישה שלבים כאשר כל שלב מייצג סוג מסוים של צרכים (ראו להלן).

במאמר זה ננסה להוכיח כי יש דמיון רב בין ההתייחסות האלוקית לצורciי האדם ולסדר הנכון למילוי צרכים אלה, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בברכת כוהנים, לבין המודלים שהוצעו על ידי א' מאסלו ואдолפר שבא בעקבותיו.

ברכת הכהנים כתובה בספר במדבר (ו, כב-כז) וזוה לשונה (כולל הקדמה וסיום):

וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים לְאָמֹר. קָרֵב אֱלֹהִים וְאֶל־בְּנֵי לְאָמֹר, כִּי תְּבַרְכּוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אָמֹר לָהֶם:

יְבָרַכְתָּה ה' יְיָשָׁמֶרֶת.

יְאַר ה' פָּנָיו אֲלֵיכָ וַיְחַנֵּן.

יְשָׁא ה' פָּנָיו אֲלֵיכָ, וַיִּשְׁמַע לְךָ שָׁלוֹם.

וְשָׁמַו אֶת־שְׁמֵי עַל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְאַנְי אֲבָרְכָם.

¹ פורסם בבד"ד, כתב עת לענייני תורה ומדע בהוצאה אונ' בר אילן, כרך 20, איר תשס"ח (2008) עמ' 85-100.

א. מהות הברכה

בעבר, בזמן שהתקיימה עבודת הכהנים בבית המקדש, הייתה נשיאת הכהנים חלק מעבודות המקדש הנעשות עם הקרבת הקרבנות. כמו כן תיקן שלמה המלך לומר בעת התפילה את ברכת הכהנים גם בכלל יתר המקומות (בלשון חז"ל "בגבולין" [תוסفتא סוטה פ"ז ה"ח]).

ב. תפקיד ברכת הכהנים

הרב איתמר אלדר² מסכם את דברי בעל ה'שפט אמרת³ ואת דבריו' מנהם מנדל מויטבסק בעל פרי הארץ ואלו דבריו: הכהנים מברכים את בני ישראל בכר שהם מבאים את ישראל להיות מוכנים לקבל את הברכה והדבר בא כדי ביטוי בנשיאות הכהנים.... והمبرך יכול בברכתו, לחוש כי הוא צינור, כי זיכה אותו הקב"ה להיות שלו, להביא את ברכת ד' על המתברכים, ומכך זה שניתן לו הוא מבקש לחבר בין שמיים לארץ, להיות פתוח וקשר הקשור בין המתברכים לבין ברכת ד' המבקשת את מסילתיה אל המתברכים, והוא בברכתו מעניק לה מסילה זו.

הרשות הירש הולך בדרך דומה ופרש כי הכהנים אינם מברכים ברכה משל עצמם. הם חוזרים במדויק על הטקסט המוקרא להם ואין הם אלא בבחינת צינור שדרך יורד השפע האלקי על האדם, או כדי שדרךו מגיע ברכת ה' לעמו.⁴

ג. תכלית ברכת הכהנים

בספרו נפש יהונתן אומר רבי יונתן אייבשיץ: "רצון" היה במצוות הכהנים שיתברכו בו ישראל כל אחד מה שצירף לו". דהיינו ברכת הכהנים نوعדה לספק את צורכי האדם. הוא מוסיף ואומר כי רק הקב"ה הוא היודע צורכייהם של כל ישראל, וכל הצרכים הללו הוכנסו על ידי הקב"ה בתוך חמש עשרה התיבות של ברכת הכהנים. זו גם הסיבה לכך שלכהן אסור להוסף על ברכות אלו, שכן מקורה של ברכת הכהנים הוא אלקי. הקב"ה יצר את האדם, והוא המכיר וה מבין את נפש האדם, מאוייו, רצונותיו וצריו, והדרך שבה האדם מנסה לספק את צרכיו המגוונים, ולכן יש לראות את הברכה כהתיחסות אלוקית לצורכי האדם ולסדר הנכון למילוי צרכים אלה.

² "ברכת הכהנים", באתר ישיבת הר עציון. יש שם הרחבה גם למשמעות אחריות של הברכה.

³ בפירושו לפרשת נשא תרנ"ב.

⁴ בפירושו על האתר.

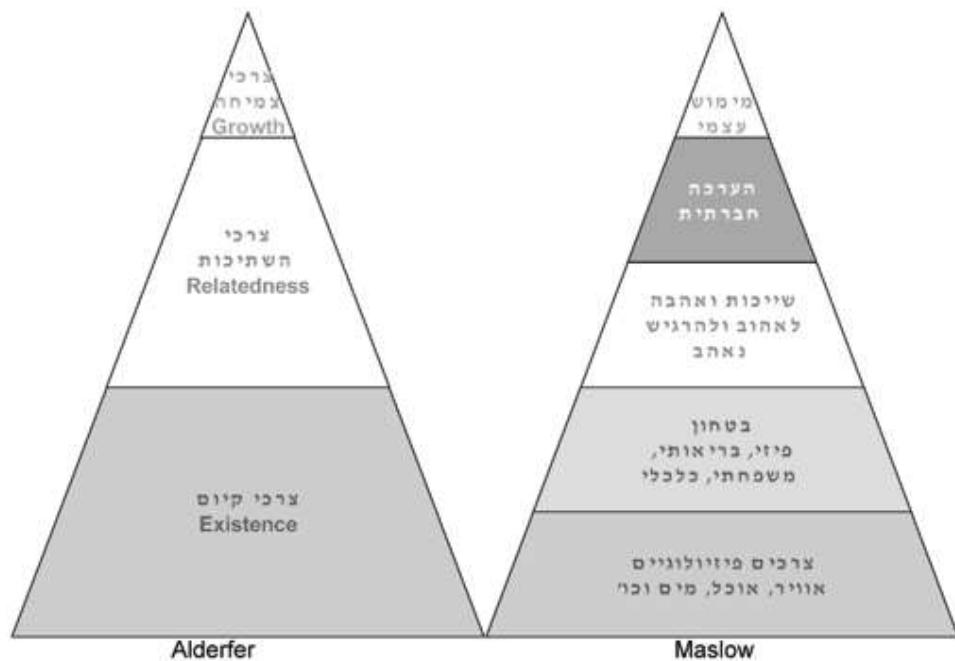
ד. מודל הצללים של האדם

ראינו לעיל את הדור שבה מתיחסת התורה לצורכי האדם, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בברכת הכהנים. CUT נסה לבחון את הנושא מנוקדת מבט אנושית, דהיינו: כיצד כל אדם מתיחס לצרכיו, לצורך לפתח אותם ולספוקם ולרצון להגשים את עצמו?

שאלה זו העסיקה ומעסיקה פסיכולוגים רבים. אחד המפורטים שבהם הוא הפסיכולוג היהודי האמריקאי אברהם מאסלו אשר פיתח ופרסם בשנות הארבעים של המאה העשרים את התיאוריה הקרויה על שמו: מדרוג הצללים של מאסלו תיאוריה זו הלמדת עד היום, נחשבת לאחת התיאוריות החשובות ביותר של המאה העשרים בתחום מדעי ההתנהגות. תיאורית "מדרג הצללים של מאסלו" השפיעה ומשפיעה עד היום על מגוון תחומיים במדעי החברה, כולל ניהול עסקים, ניהול, פיתוח ארגוני ועוד. א' מאסלו נחשב גם כיום כפסיכולוג מוביל, והתיאוריות והמודלים שהוא פיתח רלוונטיות גם בתקופתנו, עשרות שנים אחרי פטירתו. מרבית ספרי הלימוד בפסיכולוגיה חברתית וארגוני ובתחומי ניהול והנעת עובדים, מציגים את התיאוריה שלו.

אברהם מאסלו נולד בניו-יורק כבן ל מהגרים יהודים שהגינו מקרים. הוריו לא היו יהודים או רתוודוקסים והוא התרחק מהמסורת היהודית והיה לאתאיסט. מאסלו היה הומניסט ואוהב אדם, וככראה אחת הסיבות שגרמו לו לנסות למצוא מה מניע את האדם, קשורה לעליית היטלר לשולטן בגרמניה. מאסלו ניסה להבין מה מניע אנשים לבחוור במנחים פשיטיים כדוגמת היטלר. הוא היה בקיא בכל התיאוריות החשובות בפסיכולוגיה של המאה העשרים, והגיע למסקנה שאף אחת מהן אינה עוסקת בכלל הצללים של האדם. מאסלו סבר כי המשותף בין בני אדם מתרבויות שונות בכל הקשור לגורמי ההנעה שלהם, עולה על המפרד ביניהם, וכך הוא חתר למציאת מודל אוניברסלי המסביר את הנעת האדם בדרך למימוש עצמי. כדי לפתח את המודל החליט מאסלו לבדוק אנשים שהצלחות היויתה יוצאה דופן, ולדעתו הם הגיעו למימוש עצמי.

הרעיון המרכזי של תיאוריה זו הוא שיש מדרג אוניברסלי בכך שבה כל בני האדם מתיחסים לצורכיהם ופועלים להשגתם. נוכל להתייחס לצורכי האדם כפירמידה בת חמישה שלבים כאשר כל שלב מייצג סוג מסוים של צרכים.

- השלב הנמוך ביותר כולל את הצרכים הפיזיולוגיים הנדרשים כדי להתקיים: אויר, אוכל, מים וכו'.
- השלב השני כולל את צורכי הביטחון: ביטחון פיזי, ביטחון בריאותי, ביטחון משפחתי וביטחוןכלכלי.
- השלב השלישי מתאר את הצורך בשוויונות ואהבה - האדם צריך להרגיש שירק למסגרות חברתיות; הוא רוצה לאהוב ולהרגיש נאה.
- השלב הרביעי הוא הצורך בהערכת חברותית - האדם רוצה להרגיש שהנסיבות מעירכה אותו, מכבדת אותו ומכירה בערכו.
- השלב החמישי והעליון בפירמידה הוא מימוש עצמי, דהיינו הצורך של האדם לפתח את עצמו ולהשתמש בכישוריים הייחודיים לו כדי להגיע למימוש הפוטנציאלי האישית; להוצאה לפועל של היכולות והכוחות המזמינים בו בפוטנציה.

ה. עקרונות התיאוריה של מסלאו

1. יש סדר קדימות בהתפתחות צורכי האדם וסבירוקם. בני האדם יdaggo קודם כל לספק הצרכים המצוים במקומות הנמנוכים יותר בפירמידה (דהינו, צרכים פיזיולוגיים קודמים לצורכי ביטחון וכו').
2. כל עוד צורך ברמה מסוימת לא סופק, לא תהיה לאדם מוטיבציה לנסות לספק צורך הנמצא במקום גבוה יותר בפירמידה. מרגע שצורך מסוים סופק, מתעורר הצורך הבא, הגובה יותר במדרג, ותשומת הלב מתמקדת בו.
3. צורת הפירמידה מבטאת לא רק את סדר השלבים, אלא היא ממחישה גם כי ככל שעולים בשלבי הפירמידה, קטן אחוז האוכלוסייה המגיע לשלב זה. למשל, בשלב העליון, שלב המימוש העצמי, מצילח להגיע רק אחוז אחד מהאוכלוסייה.
4. העליה בפירמידה משקפת את התפתחות האישיות וצרכיה. שלושת השלבים הגבוהים בפירמידה הם תלוי תרבות ורקע חברתי. מימוש עצמי הוא צורך אינדיבידואלי המוגדר על פי המאפיינים הייחודיים של הפרט.
5. חשוב לציין כי במאמר המרכז שאל' מאסלו על תיאורית הצרכים, שפורסם ב-1943, הוא מציין כי המודל הכללי נכון לרוב האוכלוסייה, אולם יש גם חריגים שלגביהם שלבי הפירמידה מתחפכים. במאמריו הוא מזכיר שבעה סוגי של חריגות מהמודל, כמו למשל אנשים שלגביהם הערך החשוב ביותר הוא רעיון, אידיאל, ערך מוסרי וכדומה. אנשים אלו יהיו מוכנים לרעוב כדי לראות את רעיון מתחמש. מסלאו מציין כי יש אנשים המוכנים גם למסור את נפשם על קיום ערכים אלה.

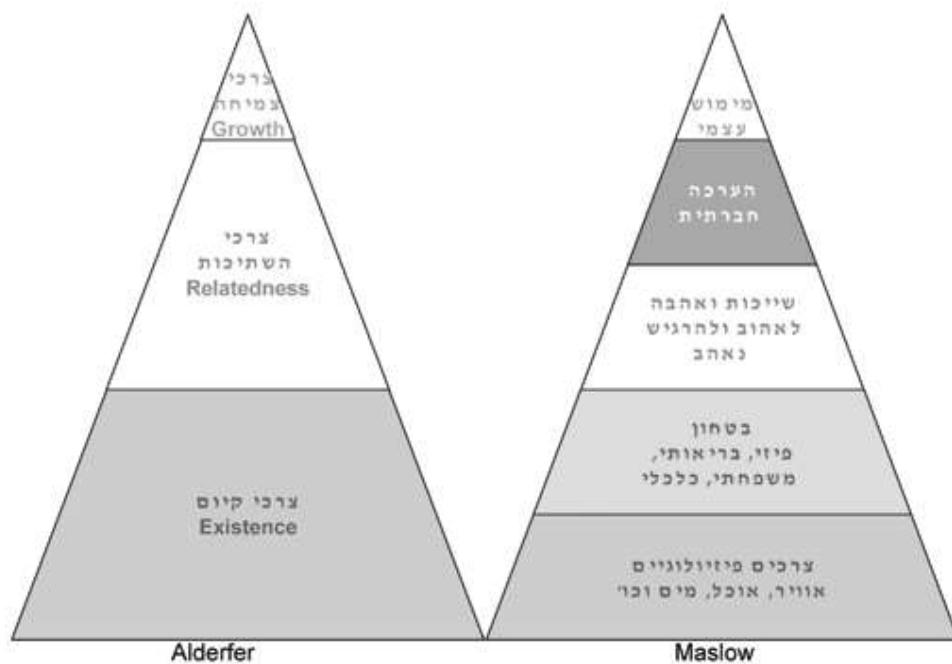
המודל של מסלאו פותח וושונה על ידי חוקר בשם אלדרפר (Alderfer) שפורסם ב-1972 את מודל ה-E.R.G; מודל שלוש קבוצות הצרכים של אלדרפר.⁵ בהתאם למודל זה ניתן לחלק את מכלול צורכי האדם לשולש קבוצות צרכים如下:

1. **Existence:** צורכי הקיום (צרכים פיזיולוגיים + צורכי ביטחון).
2. **Relatedness:** צורכי השתיכות; צורכי החברתיות של האדם.
3. **Growth:** צורכי צמיחה (כבוד, הערכה ומימוש עצמי).

אם אלדרפר סובר כי ככל שצורך ברמה מסוימת מסופק יותר, כך אנו מונעים יותר לספק את הצרכים הגבוהים ממנו, אם כי ההתייחסות שלו לסדר סיפוק הצרכים גמישה יותר מזו של אל' מסלאו.

Alderfer, C. Existence, relatedness, & growth, Free Press, New York 1972 ⁵

המודל של אלדרפר עדין רלוונטי היום (למעלה משלושים שנה אחרי פרטומו), ומצווט בספרים שייצאו אחרי שנת 2000. מכל מקום, המשותף לשני המודלים הללו הוא התייחסות לכך שצורכי האדם מדורגים, ויש סדר בסיפוק הצרכים כמודגם בציור הבא:

ו. מודל הצרכים של העם היהודי ופירמידת הצרכים של מאסלו

ראינו כי על פי המודלים של מאסלו ואלדרפר, יש חלוקה של צורכי האדם לקבוצות שונות, ויש מדרג בין הצרכים, החל בצרכים הבסיסיים ביותר וכלה בצרכי צמיחה וIMPLEMENTATION עצמי.

השאלה שבה אבקש לדון היא: האם גם בברכת הכהנים הנאמרת מזה אלף שנים, והמראה, כאמור, את ההתיחסות האלוקית לספק צורכי האדם, נוכל למצוא מדרג בסדר הברכות?

טענותי המרכזיות במאמר זה הן:

1. גם בברכת הכהנים יש מדרג. הברכה מחולקת לשלווש, וכל אחת בפני עצמה מותיחסת לצרכים אחרים של האדם באופן מדורג הדומה למדרגים של מסלול ואלדרפר כפי שנראה להלן.
2. התיחסותו של אלוקים לברוואו ולצורcihim, כפי שהיא באה לידי ביטוי בברכת הכהנים, מעידה על כך שצורciי האדם אינם נתפסים כחטיבה אחת. יש סדר, הגון וחווקיות בצריכים אלה ובהתיחסות האלוקית למילויים.
3. למסקנה הנובעת משני הטיעונים דלעיל יש משמעות מעשית וחינוכית בעיני האדם המאמין.
4. גם **למבנה הפנימי** של הטקסט המקודש של ברכת הכהנים, דהיינו לסדר של המילים והמשפטים, יש משמעות רבה. מבנה הברכה, כמו המילים עצמן, מעיד על הדרך שבה הקב"ה מתייחס לצורciי האדם באמצעות ברכותיו, ועל המדרג שבצריכים אלה. רעיון זה מצא גם ביטוי הלכתי בהלכה הקובעת כי הכהנים חיברים לברך את העם בדיק בנוסח הכתוב ובסדר הכתוב, ואסור להם להחליף את סדר הברכות.

ד. מדרג בברכת הכהנים

הברכה הראשונה בברכת הכהנים עוסקת בנושאים גשיים, והיא מקבילה לשני השלבים הראשונים במודל של מסלול: צרכים פיזיולוגיים וצורciי ביטחון. הברכה האמצעית עוסקת כולה בעניינים רוחניים - שיעיות, אהבה והערכה חברתיות, ולפיך היא מקבילה לשלבים האמצעיים במודל של מסלול חלק הראשון של הברכה השלישי מובעת קרבת אלוקים אינטימית, וחלק זה מקבל לשלב הרביעי במודל של מסלול - הצורך בכבוד והערכה. ובסיום הברכה עומדת השלום כערך הנעלם ביותר, המקביל למימוש העצמי הנמצא בראש פרמידת הצרכים של מסלול ואלדרפר.

עיוון ראשוני מראה כי בברכת הכהנים יש מדרג מן הבדיקה הצורנית הטענית:

הברכה הראשונה כוללת שלוש מילים (15 אותיות) - **יברך ה' וישمرך**.

הברכה השנייה כוללת חמיש מילים (20 אותיות) - **יאר ה' פניו אליך ויחנוךך**.

והברכה השלישייה כוללת שבע מילים (25 אותיות) - **ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום**.

בחינה יסודית יותר מעלה כי המדרג מצוי גם בתוכן הברכות.

הברכה הראשונה היא: "יברך ה' וישמך"

הבה נעין בפירושים השונים שניתנו לפסקה זו. מדרש ספרי (במדבר פיסקא מ) דורש: "יברך ה' בנכסים" - שיתברכו נכסיך, "וישמך בגוף" - שמירה מוחליים; רשי' על אחר מפרש את הכתוב על שמירה מן המזיקים: "וישמוך - שלא יבואו שודדים ליטול ממונך"; מדרש תנחותמא (פרשת נשא סימן י): "וישמוך" - מן הגיסות ומן המלכויות, שלא יקחו רשות השולטן את ממונך כמייסים". על פי פירושים אלה יש בברכה זו התיחסות ישירה לנושא הביטחון; ביטחון כלכלי וביטחון פיזי.

יש הרואים ברכה זו כברכת הפרסון בהיבט הפיסיולוגי שבה: "יברכך" - זו ברכת פרי האדמה, ולולדות אדם ולדות באהמה" (משנת רבי אליעזר פ"ד עמ' 27), ככלומר יברך וישמר בבניים ובבנות. ויש הרואים כאן ברכה לזקנה ולאריכות ימים. (לקח טוב). מפרשים רבים מדגישים את הקשר שבין ברכה ושמירה ואת העובדה שרק בורא העולם יכול לתת ברכה ושמירה יחד, כדברי התנחותמא (ובובר, פרשנת נשא סי' יח):

עם הברכה - שמירה. מלך בשיר ודם יש לו אהוב בסוריה והוא יושב ברומי, שלח המלך אחורי עליה ובא עצמו, נתן לו מה להיטרין של זהב, טענו, יצא בדרך. נפלו עליו ליסטין ונטלו כל מה שנתן לו (המלך) וכל מה שהיא עצמו. שמא יכול המלך לשומרו מן הליסטין? לפיכך נאמר יברך ה' וישמרך.

הקב"ה יכול לשמור על האדם, מה שאינו כן מלך בשיר ודם.

לאור האמור ניתן להכליל ולומר כי מפרשים רבים רואים בברכה זו את הרובד המקביל לצרכים הפיזיולוגיים וצורכי הביטחון במודל של מאסלו או לצורכי הקיום במודל של אלדרפר.

הברכה השנייה היא: "יאר ה' פניו אליך, ויחנך"

הפירושים הרבים לברכה זו שמיים דגש על היחס החברתי ההמוני שבין האדם והסובבים אותו. המשמעות העיקרית של "יחנך" היא: יתנו את חנוך בענייני הבריות. משמעות זו מצאנו גם במקורות מקראיים אחרים, כגון: "ויהי ה' את יוסף, ויט אליו חסד, ויתן חנו בענייני שבר בית הסוהר" (בראשית לט, כא); "ותהי אסתר נשאת חן בענייני כל ראייה" (אסתר ב,טו); "ומצא חן וshall טוב בענייני אלהים ואדם" (משליג, ד). המדרש מפרש אף הוא ברוח זו: "ויחנוך - יתנו ככם דעת שתהיינו חוננים זה את זה ומרחמין זה את זה" (במדבר רבא וילנא, פרשה יא).

לפי מדרש תנחותמא (ובובר, פרשנת נשא סי' יח), פירוש הברכה השנייה הוא: יאר - זה מאור פנים של הקב"ה עצמו שיראה לך פנים שוחקות. והספריו זוטא (פסקה ו) משלים: "יחנך - בדעת בחכמה ומוסר ובינה השכל". לפי פירושים אלה בולט מאד ההבדל בין הברכה הראשונה לשניה. בעוד הברכה הראשונה כל עניינה ב蓋emitות, הרי הברכה השנייה - כולה בעניינים רוחניים. יתרה מזו, ברכה זו מראה את הצורך של אדם מישראל להשתיכות; השתיכות בעיקר לעולמו של הקב"ה - עולם התורה והמצוות, ולקבוצת בני העם היהודי הנבדלת משאר בני אנוש בהיותה מאוחדת על ידי מטרות רוחניות, לאחר שקיבלה אליה עלול מלכות שמיים. השתיכות לקבוצה זו על ידי קיום המצוות, וביחוד מצוות התפילה, מקנה לכל אחד מחברי הקבוצה חוסן נפשי. עוד מצאנו (בתנחותמא ישן, פרשנת נשא סי' י): "יאר ה' - יעמיד מפרק בניי תורה... יעמיד מפרק כהנים שמארין את המזבח... יעמיד מפרק נביאים". גם בפירוש זה רואים התיחסות חברתית שכן הוא מציין אנשים רוחניים המצוים בחברה ומרוממים אותה.

נמצאו למדים כי הברכה האמצעית מביאה שיקות, אהבה, והערכתה חברתית. דהיינו, ברכה זו מקבילה לשלבים השלישי והרביעי במודל של מאסלו, ולשלב האמצעי במודל של אלדרפר. כאן המקום לציין כי הרכבים במרכזו הפירמידה של מאסלו שיקות אהבה והערכתה חברתית - באים לידי ביטוי גם בהלכות של ברכת הכהנים. לפני שהכהנים פונים לברך את הציבור, שעלייהם לברך ברכה מקדימה: "אשר קידשנו במצבתו וצינו לבך את עמו ישראל באהבה". בין הכהן המברך ובין הקהילה המתברכת חיבטים לשגור אהבה, הרמונייה חברתית ותחושת שיקות, שאם לא כן אסור לכוהן לברך.⁶ בברכת הכהנים יש גם דין של "פנים", דהיינו הכהנים והמתברכים חיבטים לעמוד כשפני הכהנים מופנים אל פני המתברכים. הרב פערלא בספר המצוות לר'ג (חלק א', מצווה ט"ז) הזכיר נימוק מעוניין לדין זה. הוא מבאר שבעמידה פנים אל פנים יש "סימן שהקב"ה אוהב את ישראל", כאשר המפגש שבין העם ובין הכהנים מבטא כל יכולו את אותה אהבה.⁷

הברכה השלישית היא: "ישא ה' פניו אליך, ושם לך שלום"

המשמעות העיקרית של נשיאת פנים היא "הרמת הפנים והפניות לכיוון שלך". חז"ל לימדונו כי נשיאת פנים זו היא העדפה הנובעת מייחסו המוחך של הקב"ה לעם ישראל; יחס של קרבה ואינטימיות היוצר את נשיאת הפנים, את האפשרות שלא לכעוס גם כאשר מצד הדין צריך לכעוס. רעיון זה בא לידי ביטוי במקומות שונים, כמו למשל במדרש במדבר רבה (פרשה יד, ז):

וכי הקב"ה נושא פנים, והלא כבר אמר אשר לא ישא פנים? אמר הקדוש ברוך הוא: **כשם שהם נושאים לי פנים, כך אני נושא להם פנים.** כיצד? כתבת תורתך: **'ואכלת ושבעת וברכת'**, ואדם מיישראל ישב הוא ובני ביתו ואין לפניהם כדי שביעה, ונושאין לי פנים ומברכין, ודקדקו על עצמן עד צוית, עד כביצה, לפיכך, ישא ה' פניו וגנו.

מה הרעיון המובע במדרש זה? שני פסוקים העוסקים במידותיו של הקב"ה סותרים לכואורה זה את זה. האחד בעניינינו: "ישא ה' פניו אליך", והשני בדברים (י, יז): "אשר לא ישא פנים". מדרש תנחותמא (הazziyo ד') פותר את הסתירה בהדגשת המלה "אליך": לעם ישראל הקב"ה אכן נותן יהס מועדף ונושא להם פנים, ואילו ביחס לאומות העולם קיים הכלל: "אשר לא ישא פנים". אך לפי המדרש המוצט לעיל, שתי האמירות מתיחסות לעם ישראל. הדוגמה במדרש מתארת סיטואציה שבה אדם מברך ברכת המזון גם כאשר הוא אינו שבע, ובכך הוא כביכול נושא פניו לפני הקב"ה, והקב"ה מצדדו משיב על קר ביחס דומה של נשיאת פנים והעדפה לפני ישראל. בנסיבות הפנים ההגדית אלו מוצאים ביטוי לייחס האינטימי השורר בין הקב"ה לעמו.

⁶ באר היטב ס"ק כ' על ש"ע אורח חיים סמוך קכ"ח הלכה וא: "הטעם שאומרים 'באהבה' מושום דעתה באשר כל כהן דלא רחם לעמָא, או עמָא לא מרחמן לה, לא ישא כפוי". וראו במאמריו "ברכת הכהנים והרמונייה חברתית", דף שבועי לפרשת 'נשא' תשס"א (עמ' 395).

⁷ עוד על האהבה בברכת הכהנים רואו: הרב עזרא ביך, "מהוותה של ברכת הכהנים", באתר של ישיבת הר עציון.

רעיון האנטיימות מופיע גם במדרשי הבא (במדבר רba וילנא פרשה יא):

"ישא ה' פניו וגוי, הפק פניו כלפי עצמו, לא דומה שאל שלום חבירו בתוך פניו, כשאלם מן הצדין. אלא ישא ה' פניו אלך יהפק פניו אצلك כמה דתיכא (ויקרא כו, ט) 'ופנית אליכם והפרית'.

ראינו כי בהתאם למודלים של מסלאו ואלדרפר החלבים העליונים במדד הגורמים הם צורכי צמיחה (כבוד, הערכה ומימוש עצמי). לדעתי זו המשמעות של נשיאת הפנים של הקב"ה לישראל כפי שהיא באה לידי ביתוי במדרשים דלעיל.

מימוש עצמי של האדם היהודי

צינו לעיל כי החלבים הגבוהים בפירמידה הם תלווי תרבות ורקע חברתי, וכי מימוש עצמי הוא צורך אינדיבידואלי המוגדר על פי המאפיינים הייחודיים של הפרט. לטענתי, הדרך למימוש עצמי של היהודי המאמין מושגת על ידי קרבתו לאלקיו. רعيון זה מובע בתנ"ך במקומות רבים כגון: "אחד שאלתי מאת ה', אותה אבקש שבתי בבית ה' כל ימי חי לחוות בנעם ה' ולברך בהיכלי" (תהלים כז, ד); "צמַחַת נְפָשִׁי לְאֶלְחֵי, בְּתִי אָבֹא וְאֶרְךָ פָּנִי אֶלְהִים" (שם מב, ג); "נְכֻסָּפָה וְגַם-כָּלְתָה נְפָשִׁי לְחִזְרוֹת ה'" (שם פד, ג) ובמהמשך "כִּי טוֹב יוֹם בְּחִזְרִיךְ מְאַלְפָ" (שם, יא), וכן "וזאנו קרבת אליהם לי טוב" (שם עג, כח) ועוד. מצאנו אם כן כי ברכות הכהנים מכוננתאותנו להתקרב אל המימוש העצמי של היהודי המאמין, על ידי השגה של קרבת אלוקים.

הקרבה האנטיימית אל ה' המובעת בחלק הראשון של הברכה השלישית - "ישא ה' פניו אליך" - מביאה לסיום הברכה ולפסגתה: "וישם לך שלום". השלום, שהוא אחד משמותיו של הקב"ה, הוא **העדך העליון ביותר** בעולם היהודי. ערך זה נתפס כתגמול העליון ביותר שהקב"ה יכול להעניק לאוהביו. המדרש (ספר זוטא) מציין "שכל מעשים וזכויות שעשה אברהם אבינו לא נתן לו הקב"ה שכרו אלא שלום, שנאמר **'זאת תבוא אל אבתיך בשлом'** (בראשית טו, טו). גם יעקב אבינו ביקש שלום: "ושבתי בשלום אל בית אביו" (בראשית כח, כא), והנביא מלacci אומר בשם ה' בהתיאחסו לאחרון: "בריתי היתה אתו החיים והשלום" (ב, ה). זה היה גם השכר ששווים ה' לפינחס הכהן על קנאתו: "הנני נתן לו את בריתי שלום" (במדבר כה, יב). השלום הוא השכר הנitin גם לומדי התורה, כתוב: "שלום רב לאובי תורהך" (תהלים קיט, קסה). והשלום הוא גם שכרם של עשי הצדקות: "זה יהיה מעשה הצדקה שלום, ועבדת הצדקה השקט ובטח עד עולם" (ישעיה לב, יז).

במסכת דרך ארץ זוטא מוקדש פרק שלם למעלת השלום כערך עליון. הקב"ה שמו שלום, ישראל שמו שלום, המשיח שמו שלום, ואפיו מלאכים זוקקים לשלים, קל וחומר בני אדם. ר' יהושע דסכנין בשם רבינו לוי אמר (ויקרא רבא פרשה ט, ט):

גדול השלום, שכל הברכות וטובות וначמות שהקב"ה מביאן על ישראל חותמים בשלום. בקריאת שמע פורס סוכת שלום; בתפלה - 'עשה שלום'; בברכת כהנים - 'וישם לך שלום'.

בעל "אוצר חיים" אומר על "וישם לך שלום" שהמילה "שלום" היא מילה אחת המוחזיקה הרבה מבנים ספרוניים וחובבים, מכילה כל טובות שבעולם, עד שאין כל אדם יכול לתרגםה כל צורכה לכל לשון ושפה אחרת, ולפיכך אמרו חז"ל (סוטה לח ע"א): "כה תברכו - בלשון הקודש".

בראש פירמידת הצלcis של ברכת הכהנים עומד השalom כערק הנעלת ביתר, שכולם כה צריכים לו ולצערו רך מעטים זוכים לו, והרי זו מקבילה למימוש העצמי המובי במודל של מסלו. המימוש העצמי הוא צורך שלעולם לא ניתן לספקו במלואו, ורק מעטם מצליחים להשיגו באופן חלקי. מעניין לציין כי בשנים 1943-4-5 עבד א' מסלו עם הסטודנטים שלו ב-Brooklyn College והוא ביקשם לכתוב על אדם שהם מכירים שימוש עצמאי במידה המרבית. בהדרכה שנתן לתלמידיו הוא השתמש בכמה מונחים המאפיינים מימוש עצמי כמו: **שלום**, רוגע ועוד.⁸

מדרג בברכת הכהנים לפי מפרשים שונים

עד כה בדקנו את תוכנה של כל מהברכות **בנפרד**. עמדנו על משמעות הברכה, ראיינו כי יש בברכת הכהנים מדרג וכי ניתן להשווות מדרג זה למודלים של מסלאו ואלדרפר. עיון נוסף במקורות מעלה שיש פירושים שבהם הדרשן או המפרש היה **מודע למדרג הפנימי** של ברכת הכהנים והתיחס לכך. בספרו עקידת יצחק כותב רבינו יצחק ערامة:

כי אלו השלוש ברכות הם מיוחדות לשולשה צרכיהם הכרחיים אשר לנו, והאחד צרכי **גופתינו בעניין הממוןנות** וכל הנלווה אליו מהקניינים הזמןניים... והשני צרכי **נפשותינו בעניין ההשכלה...** השליishi הוא צרכנו לבינוינו ובין אלוקינו, והוא קיבל משאת פניו ודבקות אהבתו... וגם זה לא יושלם כי אם באה שבא... באומרו 'ישם לך שלום'.

ابرבעnal בפירושו לברכת הכהנים כתוב?:

ואמר 'ברוך ה' וישמור', **שהיא ברכה בענייני הגוף**, שיברך וישפיע עליהם טובות הרבה בני חי' ומזוני, וישמור אותו שלא יחסרו מהם, שככל דבר נוסף צריך שמיירה... והפסוק השני ברך אותם בטבות **נפשויות**, מודהה והחכמה... ובפסוק השלישי באו מלבד השם הנכבד שש תיבות, שהן: ישא פניו אליך וישם לך שלום, לפי שהוא כולל לשתי השלמויות יחד, **הגוף והנפש**, וכך היה מספר תיבותיו כמספר שני פסוקים הראשוניים יחד, כי הפסוק הזה רמז, אל ההשגה האלוקית על הגוף ועל הנפש יחד, עד שיגיעו אל תכילת הצלחה... הנה אם כן יוכל בברכות הקצרות האלה כל מיני הטובות, איש לא נעדר.

גם לפיה דברי אברבעnal המדרג ברור: הבסיס - ענייני גוף, מעליינו ענייני נפש, ובראש "תכילת הצלחה" - השalom כמחבר גוף ונפש.

⁸ הופמן עמ' 156.

⁹ פירוש על התורה, ירושלים תשמ"ד (ההדגשות הן שלי, א'א).

ספרינו מפרש על אתר:

"ברך' בעשור ונכסים, שם אין קמח אין תורה. 'ישמרך' מן הגולנים. 'יאר' יגלה עיניך באור פניו להבט נפלאות מתורתו וממעשיו אחר שתשיג צרכיך בברכתו. 'שא ה' פניו אליך' לח'י עולם. כענין כי עמר מקור ח'ים' וכו'. ואמרם (ברכות יז, ע"א) צדיקים יושבין [ועטרותיהם בראשיהם] וכותענוגים מזווי השכינה. 'ישם לך שלום' מנוחת שלום שהוא הנצחים בלי תערובת עונש הראויל לכל שלם לח'י עולם.

לדעת ספרינו, הברכה הראשונה מתייחסת לצרכים חומריים ולביטחון. לדעתו, צרכים אלה מהווים תשתיית הנדרשת כדי לאפשר לאדם היהודי לעסוק לצרכים נוספים יותר. העיסוק לצרכים הרוחניים ("יגלה עיניך באור פניו להבט נפלאות מתורתו וממעשיו") מתאפשר רק "אחר שתשיג צרכיך בברכתו". נמצאו למדים כי ר' עובדיה ספרינו קדם למאיסל ולאלדרפר בהבנה כי ראשית יש לספק את הצרכים החומריים וצרכי הביטחון ורק אחר כך יש מקום לספק צרכים רוחניים.

המלבי"ם מפרש:¹⁰

הברכה הראשונה כוללת הטבות גשמיות שהם נראים ומווחשיים... והיא כוללת ברכת הקניינים שעל זה אמר יברך בנכים; ברכת הגוף... ישמרך בגוף, ברכת כוחות הנפש התלויים בחומר... הברכה השנייה היא העניינים הנפשיים וזה מצין בהארת פנים... הברכה השלישית מצד הקשר שיש לנשמה עם הגוף, וחותם הברכה הוא 'ישם לך שלום' - השalom שהוא שם כולל לכל הצלחות וקיים לכל העולםות.

במה שמדובר המלבי"ם על השalom המאחד את כל כוחות הנפש של האדם ויוצר הרמונייה בינם. ובלשונו: "יתחברו (כוחות הנפש) לאחדות על ידי הנפש האלקונית המחברת אותם להעמדת הגוף".¹¹ רשות הירש מפרש כי "הברכה הראשונה מברכת את ישראל בהצלחת נכסיהם הכספיים והחומיים ובהגנה מפני כל השפה מזיקה". הברכה השנייה עוסקת ב"הענקת CISRNOT רוחניים... ה' יעניק לנו את הCESSRNOT הרוחניים הדומים כדי שנוכל... להכיר ולהבין את פני ה' שנתגלו לנו". לדעת רשות הירש, 'פני ה' הם מטרתו של הקב"ה שתותגשמנה "על ידי הנהגת ה' ועל ידי האדם העושה את רצון ה' בחריות". על הברכה השלישית הוא אומר: "אם אכן נאמרה ברכה חומרית ורוחנית...vr נספת עתה ברכת ישא' וזו היא אפוא התוצאה האחרונה של הברכה, הכתור של ברכת יברך' ויאר' שקדמו לה. משמעות הברכה היא קרבת ה'". רשות הירש מצין במפורש את הסדר הראויל לספק הצרכים:

אין אנו נכספים לקרבת ה' כדי להשיג על ידייה ברכה חומרית ורוחנית, אלא אנו מבקשים ברכה חומרית ורוחנית כדי לעשותה באית רצון ה' - למען נהיה וראיים לברכת ה'.

¹⁰ ספר תורה אלוקים עם פירוש המלבי"ם, הוצאה מנורה התשט"ז, עמ' 93 – 94.

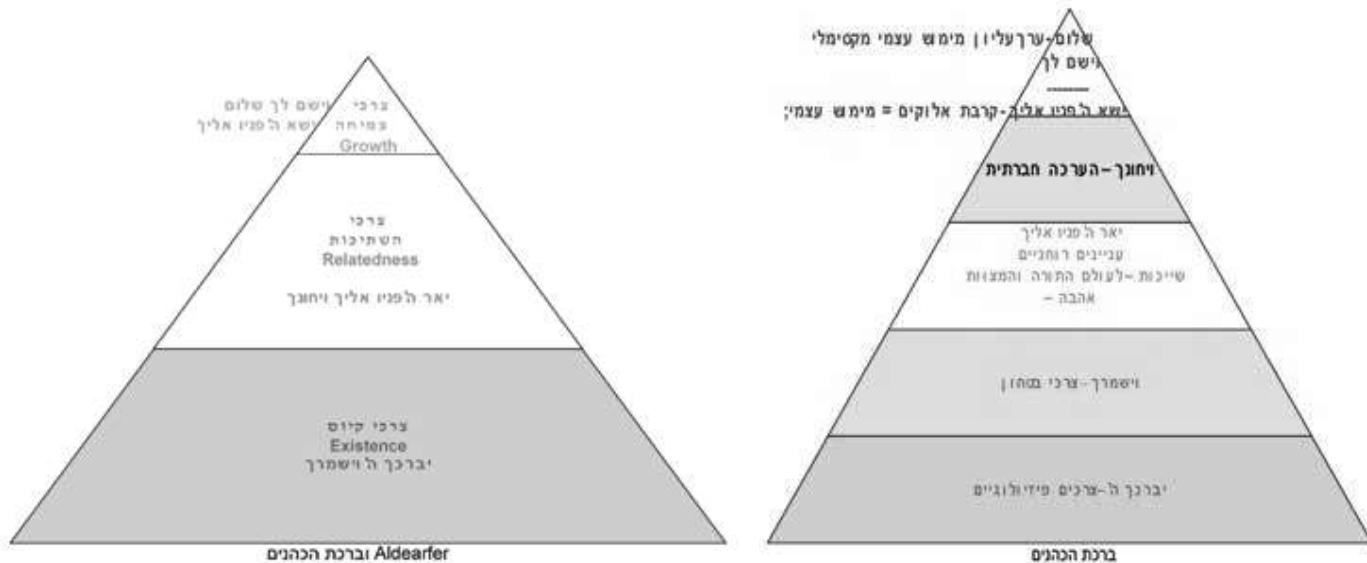
¹¹ לדעתו, משמעות זו של שלום פנימי – של האדם עם עצמו – כפי שהובנה על ידי המלבי"ם, דומה למשמעות שנותן א' מאיסל' למונח 'שלום' בהדרכה שנונן לתלמידיו (אה לעיל).

פירשו של רשות הירושה אף הוא מקדים קרונולוגיה את המודלים של מסלאו ואלדרפר, ומקביל להם רעיונית, כאשר הברכה השלישית היא המימוש העצמי והצמיחה כפי שהן נתפסות בעין היהודית. מעניין ואף חשוב לציין כי לדעתו יש בברכת הכהנים גם משמעות ראשונה במעלה של השתייכות והערכת חברתיות, כאשר תוצאה הברכות היא ש"כל בעלי הרגש והמחשבה שמסביבך יראו בר השלמה לעצם; אליך ישאפו, ובך יראו את היסוד להוויתם".

סיכום:

במאמר זה ניסינו לחבר בין שני עולמות תוכן שונים: התורה והפסיכולוגיה, ולבודק את דרכם התייחסות לצורכי האדם ולטיפול צורכים אלה, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בברכת הכהנים מחד גיסא, ובתיאורית הצרכים של א' מסלאו מאידך גיסא. חז"ל (פסחים נד, ע"א) לימדונו כי "תורה קדמה לעולם", ומסתבר כי יש דמיון רב בין התייחסות האלוקית לצורכי האדם ולסדר הנכון למילוי צורכים אלה, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בברכת הכהנים ובדרך שבה נפרשה ברכה זו לאור הדורות, לבין המודלים שהוצעו על ידי א' מסלאו ואלדרפר.

המדרג מודגם בדיagrammot הבאות:

כפי שראינו, הברכה הראשונה בברכת הכהנים כל ענינה בגשמיות, והיא מקבילה לצרכים פיזיולוגיים וצורכי ביטחון במודל של מאסלו. הברכה האמצעית עוסקת כולה בעניינים רוחניים שהם שיבוכות, אהבה, והערכתה חברתית, והיא מקבילה לשלבים האמציעים במודל של מאסלו. בחלק הראשון של הברכה השלישית מובעת קרבת אלוקים אינטימית, וחלק זה מקביל לכבוד והערכה במודל של מאסלו, ובסיום ברכת הכהנים עומד השלום כערק הנעלם ביורה, המקביל לצורך בימוש עצמי הנמצא בראש פירמידות הצרכים של מאסלו ואלדרפר. כמו כן ראיינו כי לדעת מאסלו, מימוש עצמי הוא צורך אינדיבידואלי המוגדר על פי המאפיינים הייחודיים של הפרט. ברכת הכהנים מראה לנו במקביל, כי המימוש העצמי של עם ישראל כחברה וכפרטים מושג על ידי קרבת אלוקים ומערכות של קשר אינטימי עמו. כל האמור לעיל משתקף ברוב המוחלט של דברי המפרשים לדורותיהם, החל בחז"ל וכל בפרשאים מהמאה התשע עשרה כדוגמת רשב"ר הירש. אנו שזכינו ולמדנו את ברכת הכהנים ומשמעותה, יכולים ללמד מהברכה ומהסדר הפנימי שבה, כיצד ובאיזה סדר علينا לפעול לסיפוי צורכנו, ובמודל המעוניין והחשוב של מאסלו נתבונן לאור מאמר חז"ל: "ליתא מילתא דלא רמיזא באורייתא".¹²

¹² בתרגום חופשי 'אין דבר בעולם שלא נرمز כבר בתורה'. המקור בבבלי תענית ט ע"א, שם כתוב: "מי איכה מידי דכתיבי בכתבוי דלא רמיז באורייתא".